

Rémon van Gemeren

Schitterende verontrusting

LEVEN EN WERK VAN

Carel Willink

Boom – Amsterdam

Dit project is mede tot stand gekomen dankzij financiële bijdragen van het Prins Bernhard Cultuurfonds en het Jaap Harten Fonds.

het Prins Bernhard
Cultuurfonds

Voor alle werken van Carel Willink® geldt: © mw. Sylvia Willink, c/o Pictoright Amsterdam 2023.

Met dank aan mevrouw Sylvia Willink voor het openstellen van haar archief.

Omslag: Carel Willink, *Zelfportret met penseel en witte doek*, 1936.
Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam.

Ontwerp omslag en binnenwerk: Mijke Wondergem
Verzorging binnenwerk: Peter Tychon

© 2023 Rémon van Gemeren

© 2023 Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

ISBN 978 90 2443 496 1

NUR 641, 646, 654

www.boom.nl

www.boomgeschiedenis.nl

Inhoud

- 1 Een vreemd levensinzicht (1900-1920) 7
- 2 Bedwelvende ascese (1920-1923) 41
- 3 Een nieuw besef (1923-1928) 75
- 4 Late bezoeker van het avondland (1928-1931) 135
- 5 De schilder op de zuil (1932-1940) 177
- 6 Wenkende wanden (1940-1949) 263
- 7 Duister en nederig (1950-1960) 323
- 8 Tussen het niets en de visuele wereld (1960-1969) 369
- 9 Stijgen en vallen (1969-1975) 417
- 10 De monding van de Nijl (1975-1983) 455

Besluit 543

Noten 547

Literatuur 613

Illustratieverantwoording 619

Register 621

1

Een vreemd levensinzicht

(1900-1920)

Afkomst

.....

Carel Willink vond zichzelf 'geen man die in het verleden leeft'.¹ Hij had meestal genoeg aan het heden en was er de man niet naar vaak herinneringen op te halen.² Hij gaf dan ook weinig of niets om stambomen en andere aspecten van de familiegeschiedenis. Voor hem telde wie je was en wat je van jezelf maakte. Hij zal, intelligent als hij was, beseft hebben dat je niemand op zijn achtergrond moet beoordelen, en toch ook dat je achtergrond weliswaar niet volledig bepalend is, maar wel degelijk invloed heeft op wie je bent en wat je van jezelf maakt, vanaf de eerste dag van je leven. Voor hem was die invloed in het algemeen niet ongunstig.

Het meeste over zijn jongere jaren weten we door wat hij in 1983 vertelde in zijn autobiografie *Willinks waarheid*. Veel is dat niet. Wat hem was bijgebleven van zijn jeugd: 'Een paar kleine visioenen – en waarschijnlijk blijven juist die periodes bewaard omdat je ze verteld hebt en herhaald.'³ Wat hij bij herhaling heeft verteld, is dat zijn jeugd zorgeloos was geweest. Hij had er goede herinneringen aan. Het gezin Willink, 'keurige middenstand', woonde in betrekkelijke welvaart.⁴ Het had Duitse dienstbodes, die heerlijk konden koken. Het is niet aannemelijk dat de financiële voorspoed van de familie in een traditie stond. Verre voorouders van Willink woonden in oostelijk Overijssel, waar 'ink' – 'behoort aan' – een veelvoorkomende uitgang van boerderijnamen is. Ooit, minstens vier eeuwen geleden, zal een boer, misschien ene Willem, zich Willink zijn gaan noemen. Willinks broer, Jan, had wél interesse voor zijn stamboom en bezocht zelfs het voorvaderlijk huis, een zeventiende-eeuwse boerderij, nabij Winterswijk. In dit Gelderse dorp woonde inmiddels een tak van Willink die geen directe familie was.

Willinks grootvader heette voluit, net als hij, Albert Carel Willink. Diens vader Jan Rigterink Willink, in 1808 geboren in Ommen, was vanuit Overijssel naar de hoofdstad verhuisd; in 1830, toen deze pandjeshouder

trouwde met Johanna Benninga, woonde hij al in Amsterdam. Na de vroege dood van zijn vrouw hertrouwde Jan Rigterink met Anna van Dijk. Hun eerste kind kwam in 1838: Albert Carel Willink, de grootvader van Willink. Albert Carel Willink trouwde in 1865 met de in 1840 geboren Everdina Melchers. Ze kregen vier dochters en twee zonen: Albert Carel (1868) en Jan (1870). De grootouders van Willink bezaten de zeventiende-eeuwse houtzaagmolen De (Gouden of Gekroonde) Kop aan de westelijke rand van de stad, midden in wat nu de Frederik Hendrikbuurt is, en woonden aan de Nassaukade. Ze waren diepgelovige leden van de Nederlands-Hervormde Kerk, maar hun zoon Jan werd, zoals Willink zijn vader omschreef, een liberale vrijdenker.⁵ Molenaars konden met de houthandel aardig verdienen, vooral als leverancier voor de scheepsbouw. Veel molens, ook die van Albert Carel Willink, liepen echter steeds minder goed door de opkomst van de stoommachine. De familie verviel enigszins in armoede. Toen de grootvader van Willink overleed in mei 1900 – tevens het jaar waarin zijn oude paltrokmolen werd gesloopt – liet hij geen kapitaal na. Het lijkt erop dat de rustige, luxe jeugd van Willink puur te danken was aan de geslaagde keuzes die zijn vader en oom maakten als ondernemers.

Jan Willink, ca. 1900.

Mien Willink-Altes, ca. 1900.

Willinks vader Jan huwde Mien (Wilhelmina) Altes in 1898. De moeder van Willink was een dochter van Willem Altes, een timmerman uit de Jordaan, die in 1867 in het huwelijk trad met Joanna Degenhart. Mien werd in 1874 geboren als het zesde en voorlaatste kind in het gezin, dat via de Haringpikkerij in de P.C. Hooftstraat belandde. Vader Altes was intussen koopman. Twee broers en een zus van Mien waren al overleden toen zij zelf kinderen kreeg. Net als zijn grootvader van vaders kant heeft Willink ook zijn grootmoeder van moeders kant, Joanna Altes, niet gekend: zij overleed jong, al in 1881. Willem Altes hertrouwde in 1897 met Maria Persoon Broskij, die geen kinderen had. In dat jaar stopte Willem Altes ook met zijn zaak en trok hij de stad uit. Aan zijn andere (biologische) grootmoeder zal Willink weinig herinneringen hebben overgehouden, want Everdina Willink-Melchers stierf in maart 1904, toen hij net vier jaar oud was. Willink heeft bij elkaar drie ooms en twee tantes gekend, en het aantal neven en nichten lag niet veel hoger. De ervaring van een grote familie zal hij niet hebben gehad.

Gezin Willink

.....

Op 7 maart 1900 kwam Carel Willink ter wereld, twee jaar later gevolgd door Jan – de meest voorkomende voornaam in de wijde takken van de Willink-stambomen. Het gezin woonde toen op Alexander Boersstraat 32, achter de Van Baerlestraat op een steenworp van het Concertgebouw (het betrof een etagewoning, maar het is niet bekend welke verdieping de Willinks hadden). Willink groeide op in een tamelijk gelukkig gezin, althans zeker in zijn vroege jeugd. Jan Willink had een vijfjarige hbs-opleiding gevolgd, maar was ook handig met zijn handen, net als zijn oudste zoon. Met zijn broer, ook Albert Carel geheten met als roepnaam Carel, was Jan in 1894 op Paleisstraat 12 een voor die tijd moderne handel begonnen in rijwielen. Daarna breidde het assortiment zich uit met schrijfmachines, brandkasten, grammofoons, Edison-fonografen en bijbehorende muziekrollen. ‘Grootste voorraad in Nederland’, adverteerden de broers.⁶ Twaalf jaar later verkasten de ‘Gebr. Willink’ naar een aanzienlijk ruimer, in 1900 gebouwd – en in de jaren zeventig gesloopt – pand op Weteringschans 109-111 (hoek Weteringstraat). Hier gingen ze zich, minstens zo modern, wijden aan de verkoop van automobielen, motorboten, bootmotoren, rijwielen en aanverwante artikelen, en het waarnemen van agenturen in deze zaken. Willink verhuisde met zijn gezin in juli 1906 ook naar de Weteringschans, waar het, samen met oom Carel, de woning boven de zaak betrok.⁷

Willink als baby, 1900.

Volgens Willink was zijn vader, net als hijzelf later met zijn schilderijen, geen goede zakenman.⁸ Maar de autohandel trok heel wat aandacht, ook al door het toen nog vrij zeldzame elektrische licht dat 's avonds op de glimmende nieuwe voertuigen viel. De eerste jaren, waarin auto's nog weinig tussen de paard-en-wagens op straat te zien waren, zullen de vreemde machines van het merk Brouhot – 'Brouhot Automobielen voor het Groot-Tourisme', las men in reclames – bij velen een lichte sensatie hebben teweeggebracht. De broers Willink waren de enigen in Nederland die het merk Brouhot verkochten en richtten zich daarmee duidelijk op een welgesteld publiek, vooral zakenlui en artsen. In 1911 hield de

Reclame van Gebr. Willink voor hun 'automobielen' van Brouhot.

autoproductie van Brouhot op en stapten de broers over op Studebaker, Buick en Chevrolet, later ook Chrysler. Achteraf geen verstandige keuze, want als ze gekozen hadden voor het snel populair wordende Citroën, zouden ze meer handel hebben gehad. Volgens Willinks broer Jan zou hun vader 'veel rijker' zijn geworden als hij niet met zijn broer had samengewerkt. Oom Carel 'had komiek in het Rozentheater moeten worden, of arbeider'.⁹

Jan en Mien Willink in een auto (niet die met nummer G-888), 1901.

Op zondag maakte het gezin plezierige tochten met de nieuwste auto's uit de zaak. Willink kwam op plekken waar bijna niemand van zijn leeftijd kwam. Hun eigen auto – met nummer G-888, wat de bijnaam 'de drie krakelingen' opleverde – had onderweg nogal wat bekijks, vooral bij het vertrek na een pauze bij een uitspanning, want het was er een die je niet hoefde aan te slingeren om te starten. Dit dankzij een slimheid van Jan Willink, die zijn tijd vooruit was door een elektrische ontsteking op de zuigers van de motor te plaatsen.

De verkoop van fietsen, van het merk Centauer, vormde een andere inkomstenbron. Een model uit 1909 is Willink nooit vergeten doordat hij er op zijn kamer een affiche van had hangen, met een 'fraaie dame, die het ranke van deze fiets met haar bevallige lijnen aangaf'. Vermeld stond op de poster: 'Vraag Prijscourant bij de Hoofdagenten voor Nederland en Koloniën.'¹⁰ Dat Willink dit detail onthouden heeft, of in elk geval liet opnemen in zijn memoires, geeft ook aan dat hij gevoel had voor de tijdgeest, voor de veranderingen en vergankelijkheid van dingen. De motorboten gingen steeds meer, en uiteindelijk (vrijwel) geheel, de handel uitmaken. De boten van de zaak lagen aan de achterzijde in de Lijnbaansgracht. Talloze keren maakte Willink tochtjes over het water. Ook kwam er weleens bezoek dat met de familie soms op hoge snelheid over de stadse wateren voer.

Jan Willink had de nodige zakenrelaties in het buitenland en was dan ook geregeld op reis. Wat Willink later pas ontdekte, is dat zijn vader tij-

dens die reisjes affaires had met verscheidene vrouwen. Het is niet bekend wat zijn moeder daar precies van wist, maar geheel verborgen bleef het niet. Het huwelijk raakte stilaan uitgeblust. Willink geloofde niet zo in een 'open' relatie. 'Sartre en de Beauvoir zijn dol op elkaar en hebben toch seks met anderen', zei hij in 1977. 'Misschien kan het wel maar het gaat bijna altijd mis.'¹¹

Jan Willink kon een kokette charmeur zijn en had geen oog meer voor zijn echtgenote, die steeds voller van postuur werd en voor hem niet meer aantrekkelijk was. Toen ze eens een nieuw pakje had aangetrokken en vroeg wat hij ervan vond, antwoordde hij dat ze wel een 'zeekakkelobbes' leek. Willink – hij was toen al wat ouder – herinnerde zich dit excentrieke oordeel zijn leven lang, allicht ook omdat het een bot teken was van de haperende liefde tussen zijn ouders. Mien Willink was een energieke vrouw, die graag van alles ondernam op sociaal vlak. Ze komt, heel anders dan Willink, over als een groepsmens. Zo tenniste ze veel, ongetwijfeld vooral voor de gezelligheid. Ze was een lieve, toegewijde vrouw, om wie Willink meer gaf dan om zijn vader. Op de achterkant van een hotelrekening, eind 1920, schreef hij iets wat een soort korte fictieve overweging lijkt, maar mogelijk betrekking heeft op hemzelf. 'Hij beminde zijn moeder omdat hij z'n gemoedsgave van haar had. Hij veracht zijn vader die hem vele onvolkomenheden geschonken [had]. Ten minste dit dacht de knaap. Hij beminde zijn moeder niet om de moeder [te] willen maar hij beminde zich zelf in haar. Een ander beminnen is dat niet zich zelf liefhebben?'¹² Het staat niet eens vast of Willink dit merkwaardige verhaaltje zelf heeft verzonnen, maar intrigerend is het evengoed. Het impliceert in elk geval een problematische verhouding van een jongeman met zijn beide ouders.

Over Jan Willink liet Willink zich later niet bijzonder positief uit: 'Mijn vader was een erg lieve, totaal onbelangrijke man. Hij las in zijn leven twee boeken, *Het verlaten huis* [1853] en *Domby en zijn zoon* [1848] van Dickens en daar zat hij bij te snikken. Hij was een beetje een lichtzinnige man, die het ons niet moeilijk heeft gemaakt. Maar hij kende wel aardige mensen.'¹³ 'Totaal onbelangrijk' voor zijn oudste zoon, of in maatschappelijk opzicht? In het eerste geval zal het in affectieve en geestelijke zin zijn geweest, want in praktische zin was Jan Willink wel degelijk van groot belang voor Willink, ook toen die artistieke aspiraties kreeg. Willink zal enige ironie in deze opmerking over zijn vader hebben gemengd; ongetwijfeld besepte hij hoezeer de welvarende situatie van zijn familie hem de wind in de rug hadgegeven.

De relatie met zijn broer heeft Willink altijd onderbelicht gelaten. Ze hadden hun leven lang goed contact – niet intensief, maar vriendelijk.

Niets wijst erop dat Jan een grote rol heeft gespeeld in Willinks leven. Ook over Jan zelf weten we weinig.

Vroege jeugd

.....

De omgeving van zijn jeugd is bepalend geweest voor Willink, want nergens anders zou hij zich ooit nog thuis voelen. Hij aardde voorgoed in de negentiende-eeuwse uitbouw van de Amsterdamse binnenstad. De Weteringschans was daarvan het begin, uit de eerste helft van die eeuw. Het meest trok Willink de architectuur van Oud-Zuid. De verbondenheid met het stadsdeel, aangelegd in de tweede helft van de negentiende eeuw, was al ontstaan toen hij klein was. De eerste plek die hem geïmponeerd had, bleef hem de rest van zijn leven dierbaar: de Hollandsche Manege in de Vondelstraat. 'Een allerwonderlijkst attractief gebouw. Daar liep ik dan als jongetje met m'n moeder langs. Die geheimzinnige ingang, die deur die van alles beloofde. Het was er zo stil. Wat zou daarbinnen gebeuren, vroeg ik me af.' Eveneens fascinerend was de Roemer Visscherstraat, vooral de nummers 22 tot 30A van architect Tjeerd Kuipers, in 1891 gebouwd in verschillende buitenlandse stijlen. Willink passeerde de 'Zevenlandenhuisen' als kleine jongen wanneer hij door zijn moeder in het Vondelpark werd 'uitgelaten'. Met name het Russische huis op nummer 28 – 'torentje met moskee-achtig dakje, dikbuikige pilaren naast de deur' – biologeerde hem. 'Gaan we naar Rusland kijken moeder?' vroeg hij dan. De straat had altijd een 'merkwaardige sfeer' behouden. 'Een typisch Hollandse vergissing die toch wel leuk is, die poging om buitenlandse huizen te bouwen. Een kitsch-idee, dat imiteren uit armoede.' Het oude Paleis voor Volksvlijt, waaraan hij verslaafd zei te zijn, was 'een griezelig droomgebouw' en 'mooi maar dom'. Het Gerechtsgebouw aan de Prinsengracht, binnen de oude gordel, noemde hij 'een heerlijke valse imitatie van klassiek'. Elke andere buurt stootte hem af. De Kinkerbuurt

Carel Willink, ca. 1905.

vond hij monotoon, net als De Pijp, die daardoor echter weer interessant werd, 'bijna spookachtig', en de Indische buurt 'het toppunt van ellende'.¹⁴ Als kind ging hij verder graag naar het IJ, waar de bedrijvigheid in de haven bij de curieuze Montelbaanstoren hem boeide.

In zijn herinnering was Willink enerzijds 'een schattig jongetje', dat op zijn vierde parmantig rondliep met een wandelstok met roze strik, die hij van de burens had gekregen.¹⁵ De familie Willink leefde in welvaart. Willink en Jan kwamen niets tekort. Ze gingen naar de met een jaargeld van 60 gulden bijzonder prijzige lagere school van Antoni Schoevers vlakbij aan de Weteringschans. Het beeld dat de oude Willink van zichzelf opriep in zijn memoires, is dat van een timide schooljongen, die vluchtte onder de rok van de juffrouw als er onenigheid in de klas ontstond. Een kaartje van juffrouw Bosch, waarin ze de achtjarige Willink bedankt voor zijn netjes beschreven briefkaart, suggereert althans dat het letterlijk om haar rok ging.¹⁶ Buiten, waar weleens jongens op de vuist gingen met leerlingen van de naburige volksschool, rende hij liever weg. Hij tekende toen al veel.

Hoe 'braaf' wellicht ook, Willink had niet altijd de aandacht erbij in de les. Schoevers gaf hem soms, vrij gebruikelijk in die tijd, met een liniaal een harde tik op de vingers. De indruk ontstaat dat Willink een vrij introverte, dromerige jongen was. De zachte kant van zijn karakter toonde zich toen al wanneer hij naar school een zak theelood meenam voor 'de zwartjes', zoals de inwoners van arme, verre landen destijds werden genoemd. Verdriet had Willink als hij werd gepest omdat hij het opnam voor een jongen met de naam Fontein, die door andere leerlingen almaar voor de gek werd gehouden. Willinks gevoeligheid uitte zich ook vaak in angst, bijvoorbeeld voor een strenge nicht van zijn moeder (mogelijk de in 1909 overleden Wilhelmina Altes), die haar achterneefjes met een rijmpje gebood hun ellebogen van de tafel te houden. Op late leeftijd omschreef Willink zichzelf als een angsthaasje, een bangelijk jongetje. Bang voor onweer, bang voor allerlei dingen. Terwijl zijn twee jaar oude broertje Jan zo de kamer van de fotograaf binnenging om te poseren, durfde hij, al vier jaar, niet de drempel over, bang als hij was voor het flitslicht. In een andere, ongeveer even oude herinnering moest hij een blindedarmoperatie ondergaan. Hij riep zijn ouders gedag door de ziekenhuisgang, wat de verpleegsters niet beviel. Als ze hem wasten, lag hij naast een meisje met een gespalkt been. 'Op een dag kreeg ik kleurpotloden, maar er was geen bruin bij. Mijn ouders moesten en zouden een bruin kleurtje meenemen. Héél gek.'¹⁷ Ook een uiting van angst, zo lijkt het. Een andere keer vergeleek Willink zichzelf met een vogeltje dat zijn kop door de eierschaal breekt en het dan meteen terugtrekt, bang voor de wereld. Hij bedoelde ermee dat angst, die hij in ruime mate bezat, 'een typische geboorte-eigenschap' was.¹⁸

Dan waren er de dromen. 'Ik had ontzettend angstige dromen. Mijn ouders waren daar erg bezorgd om, lieten mij uit bed stappen op een natte dweil, zodat ik goed wakker zou worden. Ik had vaak het gevoel, dat de kamer op me afkwam, dat de wanden steeds dichters naar me toeschoven. 'k Was een overgevoelig ventje.'¹⁹ In deze droom, die almaar terugkeerde, stortte het huis in. Muren van ketelsteen met extreem vergrote gaatjes en bobbeltjes kantelden en dreigden op hem neer te vallen.²⁰ Soms werd hij opgenomen in een 'afschrikwekkende, korrelige substantie'.²¹ Hij zou nog lang last hebben van nare dromen – jaren later, toen hij al in de twintig was, waren het vaak vliegende doodskisten die hem angst aanjoegen.

Eens omschreef hij zichzelf als 'een naar jongetje, beetje aanstellerig, beetje exhibitionistisch'.²² Hij was een jongen die geregeld aan zijn moeder vroeg of hij wel lief was. 'Zo'n ventje vind ik om in mekaar te slaan', zei hij als oudere man.²³ Hij was vaak 'onverdraaglijk' en viste dan weer naar een compliment. Zijn moeder antwoordde, eens of meer dan eens: 'Je bent een klein lammelingetje, je gaat naar bed!'²⁴ Willink deed deze unieke ontboezeming in een interview in 1973 toen hem gevraagd werd of hij het belangrijk vond dat mensen hem aardig vonden. Hoe valt zijn reactie te duiden? Toch vooral dat hij dit niet zo belangrijk vond, doordat hij er weinig vertrouwen in had; hij wilde dat zijn moeder hem lief vond, maar dat deed ze niet, tenminste niet altijd, niet vaak genoeg. Om een voorzichtige psychologische hypothese te wagen: Willink, als ieder mens gevormd in zijn jeugd, is al heel jong een afstand tot anderen gaan voelen. Dit kan de afstandelijke houding verklaren die hij als volwassene doorgaans had jegens mensen, en zijn negatieve beeld van mensen in het algemeen. Het blijft evengoed onmogelijk te bepalen in hoeverre zijn omgeving van invloed is geweest op zijn persoonlijkheid, op zijn aangeboren neiging tot eenzaamheid en distantie. Waarin dat bijvoorbeeld wat eenvoudiger valt te zien, is zijn liefde voor katten, die zeker al in zijn jeugd werd opgewekt. Hij hield van hun onafhankelijkheid en eigenzinnigheid, uiteraard eigenschappen die hij positief kwalificeerde. De familie had er drie, en Willink was er gek mee.

Later, nog meer gevormd door ervaringen, waardeerde Willink de fantasieën waarin kinderen kunnen leven. Het voelde als een koude douche toen hij op zijn zesde het geloof in Sinterklaas verloor. 'Er was voor mij een illusie vervlogen, al vergoedden de cadeaus veel.' Daarom: 'Je moet kinderen onder de vijf, zes jaar de mythe van de Sint niet ontnemen. Het leven is al vol ont-nuchteringen. Als je die smoeltjes ziet waarmee kinderen naar Sinterklaas kunnen kijken... alleraardigst.'²⁵ Zelf twijfelde hij al jong aan het bestaan van Sinterklaas, maar het feest pleziede hem. De familie vierde het bij een ongetrouwde tante. Dan werd het gezin opgehaald met een

rijtuig. Willink kreeg altijd bouwstenen om zijn verzameling aan te vullen. Zijn neefjes kregen duurdere cadeaus, want die hadden een vader aan wie Jan Willink financieel op dat moment nog niet kon tippen.²⁶

Zijn jeugd was eerder zorgeloos dan gelukkig. De wat gespannen verhouding tussen zijn ouders lijkt een stralende kindertijd enigszins te hebben belemmerd. Als jongen al gaf Willink weinig om kerst, dat voor de meeste mensen een hoogtepunt was. In huize Willink werd er niet echt aan gedaan. Als vader Jan met hulsttakjes binnenkwam, was het kerst.²⁷ Veel meer merkte Willink thuis niet van het feest. Dat bleef zijn verdere leven zo. Als het kerst was, kookte hij thuis, zonder gasten, vermeed hij religieuze muziek en was hij blij dat hij minder gebeld werd.

Kunst

.....

Na de lagere school ging Willink naar Instituut Van der Hoof om zich voor te bereiden op de hbs. In 1913 zakte hij voor het toelatingsexamen van de Eerste Openbare Handelsschool, een driejarige hbs met daarna een tweejarige handelsopleiding. Wel mocht hij een jaar later starten in de tweede klas van de vijfjarige ‘cursus’ op de Eerste Gemeentelijke Hogere Burgerschool, gevestigd op Keizersgracht 177.²⁸ Willink haalde doorgaans tamelijk gemiddelde cijfers. Hij heeft, ook in zijn autobiografie, niet bijzonder veel losgelaten over zijn middelbareschooltijd – mogelijk omdat die hem ook niet erg bijgebleven was. Eigenlijk hebben zijn enige – vastgelegde – herinneringen betrekking op de kunst.

Kunst was hem van huis uit niet vreemd, want zijn ouders waren geïnteresseerd in beeldende kunst. Zijn vader schilderde geregeld landschappen na. Best aardig, maar eenvoudig. Jan Willink nam Willink bovendien al op jonge leeftijd mee naar musea. Zo stond hij eens aan de hand van zijn vader ‘stom’ te kijken bij *De avondschoon* van Gerrit Dou. Dit memoreerde hij later met enige spot. ‘Al die kaarsjes, die op de achterste lessenaars allemaal kleiner worden.’ Toen wist hij inmiddels dat Dalí, die hij als jongen uiteraard nog niet kende, de techniek van Dou hoog achtte, juist doordat Dou ‘dom’ was: het was puur technisch vernuft en meer niet.²⁹ Willink herinnerde zich niet meer of hij als jongen dezelfde waardering als zijn vader had voor de impressionisten, maar wel dat hij hun werk met belangstelling had bekeken. ‘De bovenzalen van de Drucker-uitbouw, en vooral de zalen in het Stedelijk Museum met de spaarzame bezoekers, de stilte en het grijswitte bovenlicht dat zich herhaalde in de luchten boven deze Haagse-school-landschappen, gaven mij een gevoel van kalmte en melancholieke rust.’³⁰ De roes waarin zijn vader een hele zondag aan een schilde-

1^e HOOGERE BURGERSCHOOL MET VIJFJARIGEN CURSUS
VOOR JONGENS TE AMSTERDAM

Hiermede heb ik de eer u te berichten, dat

A. C. Willink

na een **VOLDOEND EXAMEN** te hebben afgelegd, door BURGEMEESTER en WETHOUDERS als leerling tot de 2^e klasse van genoemde school is toegelaten en dat de lessen zullen aanvangen op *Sonnet* dag 10 September.

AMSTERDAM, 9 Juli 1914.

De Directeur,

J. C. C. C. C.

Bewijs van toelating tot de Eerste Gemeentelijke Hogere Burgerschool in 1914.

rij kon werken, naar zijn idee typerend voor een dilettant, deelde hijzelf op die jonge leeftijd niet. En evenmin vergat hij, als een soort symbool van de naar zijn mening armzalige kunstsmaak van zijn ouders, een reproductie van een schilderij die bij hen aan de muur hing. 'Daar stond een keurige dame op. Zij zat op een stoel en er komt een ridder binnen die haar buigend een ruiker aanbiedt. Het origineel is destijds in Parijs verkocht voor honderdduizend francs. Op het ogenblik [1969] brengt het geen 300 gulden op.'³¹ Willink doelde vermoedelijk op *Declaration of Love* (1731), een rococofereel – uiteraard niet met een ridder – van Jean François de Troy.

Een onvergetelijke en ook invloedrijke – volgens Willink zelfs 'beslissende' – ervaring was het bezoek aan de derde tentoonstelling van De Onafhankelijken, de Nederlandse broedervereniging van de eveneens voor contemporaine kunst opgerichte Société des Indépendants in Parijs, in mei-juni 1914 aan Amstelveenseweg 165. Daar kreeg de net veertienjarige Willink een heuse schok bij het aanschouwen van modernistische internationale beroemdheden als Marc Chagall, Wassily Kandinsky, Francis Picabia, Paul Signac, Diego Rivera en beeldhouwer Alexander Archipenko. Verder deden de Nederlanders Kees van Dongen, Karel Colnot, Dirk Filariski, Charley Toorop, Kees Maks en Erich Wichmann mee. In het bijzonder het kubistische *Portrait des messieurs Kawashima et Foujita* (1914) van Rivera raakte hem.

Twee wonderlijk uit kubussen en vlakken opgebouwde figuren staarden elkaar, zo verbeeldde ik mij, tot in de diepste diepte van hun zielen aan. Ik begon te vermoeden dat schilderkunst nog wat anders kon zijn dan een weemoedige sereniteit, en de kiem werd gelegd tot het verlangen zelf ook dingen te gaan maken die mij en de beschouwer een soortgelijke schok moesten geven.³²

Vanaf dat moment voelde Willink een weerzin jegens de oudere schilders die zijn vader wilde bekijken, ook Rembrandt en Frans Hals. Naast de kubisten waren zij saai. Hij verzette zich niet tegen zijn vader, tot hij twee jaar later in de Drucker-uitbouw van het Rijksmuseum elf doeken zag hangen van de voor hem volstrekt onbekende Paul Cézanne. De schilderijen vormden een deel van de collectie van Cornelis Hoogendijk, die tot zijn dood de grootste Cézanne-verzameling ter wereld had bezeten. 'Geen impressionistische sereniteit, maar een wild, voor mijn toenmalig gevoel ongelooflijk gedurfd koloriet, hard, dreigend, adembenemend.'³³ Naast Cézanne was vooral werk van Vincent van Gogh te zien, en verder de impressionisten Gustave Caillebotte, Alfred Sisley en Édouard Vuillard.³⁴ Jan Willink wilde na het betreden van het zaaltje meteen teruglopen, maar Willink was dadelijk gegrepen door Cézanne en verweerde zich tegen het gelach en de daaropvolgende protesten en boosheid van zijn vader.

Op zijn zestiende maakte Willink al een jaar of twee schilderijen. Jan Willink was bevriend met de schilder Dirk Smorenberg, die zich vooral toellegde op het afbeelden van waterlelies. Het was deze Smorenberg, uit Kortenhoef, die Willink rond zijn veertiende aan het schilderen had gebracht door de jongen wat oude doeken en wat verf te geven. Jan Willink vond de echtgenote van Smorenberg 'nogal aardig', een kwalificatie waarmee Willink vast bedoelde dat zijn vader meer dan louter amicale interesse voor haar had.³⁵ Gedurende de Eerste Wereldoorlog verbleef het gezin Willink elke zomer bij Smorenberg. Deze vriendelijke, zij het soms drankzuchtige man bracht Willink van dichtbij in aanraking met het fenomeen van de kunstschilder, zonder dat hij Willink werkelijk les gaf – de scholier begon zelf wat te experimenteren.³⁶ Een curieuze anekdote is dat de directeur van de hbs zijn leerling bij zich riep vanwege het contact met Smorenberg, waarvan hij kennelijk lucht had gekregen. Dat moest stoppen, zei de man, anders zou dat Willinks eindexamen in de weg zitten. Het kunstonderwijs op de school moest blijkbaar niemand op het idee brengen zijn leven aan kunst te wijden.

Geregeld ging Willink met zijn vader ergens in de vrije natuur staan schilderen, op zelfgemaakte ezels. Dat gebeurde op zondagmiddagen in de omgeving, vaak het Gooi, maar ook wel tijdens vakanties in een pension

op de Veluwe.³⁷ Een knappe tekening van een hooischelf uit 1911 is het oudste bewaarde werk van Willink. Een van zijn eerste schilderwerkjes, in een soort slap impressionisme, maakte hij naar een prentbriefkaart van een grote vijver omringd door bomen en links een pad: *Waldsee bij Baden-Baden* (1914). Op een dag nam zijn vader werk van hem mee naar een inkoper in de Ferdinand Bolstraat, die eerder enige schilderijen van Jan Willink had gekocht voor 15 of 20 gulden. De meegebrachte doeken van Willink – schetsen van dieren in landschappen – vond de kunsthandelaar echter onverkoopbaar. Toch bleef Willink schilderen, soms licht onder invloed van modernistische schilders. In *Landschap bij Blaricum* (1917) doet de wat gedeformeerde bomenrij denken aan bomen zoals Piet Mondriaan en Jan Sluijters die zo'n tien jaar eerder schilderden. *Boer met schapen* en *Man met paard en wagentje* uit datzelfde jaar zijn evenwel van een indertijd al ouderwets geacht impressionisme.

Een van de waardevolste ervaringen in zijn hbs-tijd was zijn vriendschap met Kees Schrikker, die een bekend beeldhouwer zou worden. In zijn memoires uit 1982 gaf Schrikker een dubbelzinnig beeld van zichzelf. Enerzijds maakte Schrikker als scholier een 'melancholische periode' door. Hij raakte zo verliefd op een meisje, als in een soort platonische verering van een godin waar het object van de bewondering geen raad mee wist, dat hij een mislukte poging deed zichzelf van het leven te beroven. Maar Schrikker was ook iemand die overall enthousiast over was en geweldige technische stunts uithaalde. Met gereedschap van de Weteringschans probeerden de jongens in het grachtenhuis van de familie Schrikker telefoonlijnen aan te leggen vanaf de zolder naar andere kamers. Typerend is ook dat Schrikker de rare bijnamen van de docenten nog wist; het illustreert zijn frivole, kwajongensachtige kant. In zijn voorwoord bij de uitgave schreef Willink dat hij zich zijn vriend vooral herinnerde als iemand die het onderwijs 'an sich eigenlijk helemaal niet au serieux nam'.³⁸

Willink en Schrikker, die samen naar school fietsten, spraken samen onvermoeibaar, bijna alleen over kunst. Geregeld ging Schrikker mee op een autotochtje, en zo leerde hij het gezin Willink goed kennen. In 1919 schilderde Willink zijn portret, waarmee Schrikker verguld was. De klasgenoten bleven tot de dood van Willink bevriend, al zagen ze elkaar later niet vaak. Schrikker besloot, na enige jaren in de tabakshandel, om beeldhouwer te worden. Na de Rijksakademie leefde hij zeventien jaar in Parijs, om na de oorlog voorgoed in het Gooi te wonen.³⁹